

To: 5 5.1.2e | 5.1.2e @rivm.nl]
From: 5.1.2e
Sent: Fri 4/10/2020 9:04:02 AM
Subject: FW: verzoek tot validering leidraad nabijheid stervensfase cooperatie Palliatieve Zorg Nederland
Received: Fri 4/10/2020 9:04:03 AM

Hallo 5.1.2e

Wil jij svp even meelesen? Het begint erop te lijken dat de laatste ademteug niet de laatste is! Wat denk jij?

Ik heb ook eens gegoogled en dan vind ik o.a. dit:

- IKNL Oncoline: Ga na of de nabestaanden een rol willen hebben in de lichamelijke verzorging van de overledene, direct na het overlijden. Indien dit zo is vertel hen per handeling wat er wordt gedaan en wat zij kunnen doen (wassen, sluiten van de ogen, mond verzorgen, haar kammen e.d). **Geef uitleg dat bij het draaien lucht kan ontsnappen.**
- Op verschillende uitvaartsites vind ik iets in de trant van: **Soms ontsnapt er bij het verzorgen, wanneer het lichaam wordt gedraaid, wat lucht uit de longen** of de darmen. Daar schrikken mensen soms van, maar het is gewoon de laatste lucht die door de beweging van het draaien ontsnapt.

Hoor graag jouw licht op deze duistere zaak * .

Met dank en groet,

5.1.2e

From: 5.1.2e <5.1.2e@iknl.nl>
Sent: vrijdag 10 april 2020 10:51
To: 5.1.2e <5.1.2e@rivm.nl>
Cc: 5.1.2e <5.1.2e@PZNL.NL>; 5.1.2e <5.1.2e@amsterdamumc.nl>
Subject: Re: verzoek tot validering leidraad nabijheid stervensfase cooperatie Palliatieve Zorg Nederland

Dag 5.1.2e

Fijn dat je hierover even contact zoekt, want ik begrijp dat 2 verschillende richtlijnen leidt tot verwarring. En ik weet dat in onze richtlijn op dat punt verschil zit tov de Ici-rivm richtlijn. Vanuit mijn bekendheid met de dagelijkse praktijk van zorgverleners zou ik dat punt echter graag nog wat nader met je afwegen, voordat we het uit onze richtlijn verwijderen.

Het is namelijk echt zo, dat verzorging binnen enkele uren na het overlijden (zoals dat door zorgverleners in ziekenhuis, hospice, verpleeghuis al of niet met naasten regelmatig wordt gedaan) kan leiden tot het ontsnappen van lucht, lijkend op een diepe zucht of kucht, uit de mond van de overledene. Er van uitgaande dat hier druppelvorming / aerosolvorming, en dus overdracht van virus plaats kan vinden naar mensen die (volgens richtlijn) alleen met schort en handschoenen aan bezig zijn met de verzorging, zou een neusmondmasker bij de overledene dit met minimaal gebruik van PBM kunnen voorkomen. En na verzorging kan het masker uiteraard weer verwijderd worden.

De vraag vanuit de dagelijkse praktijk is dus of vanuit het oogpunt van infectiepreventie de Ici-rivm richtlijn voor verzorging < 24 uur na het overlijden geen aanpassing verdient op dit punt.

Ik hoor heel graag jouw gedachten hierover.

Dank vast voor je reactie en hartelijke groet,

5.1.2e

5.1.2e

Actuele informatie over Corona/COVID-19 en palliatieve zorg: zie [Palliaweb](#)

Op 8 apr. 2020 om 13:38 heeft 5.1.2e <5.1.2e@rivm.nl> het volgende geschreven:

Beste 5.1.2e

Gisteren bereikte mij een vraag via de GGD Amsterdam, die dat weer hadden vanuit de begrafenisbranche dat onderstaande genoemd wordt in:

Informatie over zorg na overlijden, voor naasten, zorgverleners en uitvaartmedewerkers

- De overledene krijgt een chirurgisch neusmondmasker op tijdens de handelingen omdat tijdens het draaien nog lucht uit de longen kan komen

Zij gaven aan dat dat niet klopt en dat het verwarring geeft als hier 2 verschillende richtlijnen over bestaan. Ik weet niet precies waar jullie deze informatie vandaan hebben. Wat in de LCI-richtlijn staat is te lezen op <https://lci.rivm.nl/covid-19/bijlage/overlijden>.

Zouden jullie dit nogmaals goed willen beoordelen en waar nodig in jullie documenten willen aanpassen?

Met dank en groet,

5.1.2e

From: 5.1.2e

Sent: vrijdag 3 april 2020 10:44

To: 5.1.2e <5.1.2e@iknl.nl>

Cc: 5.1.2e <5.1.2e@PZNL.NL>

Subject: RE: verzoek tot validering leidraad nabijheid stervensfase cooperatie Palliatieve Zorg Nederland

Beste 5.1.2e

Ik heb beide documenten gelezen en van opmerkingen voorzien. Mochten er nog vragen zijn, kun je me altijd even mobiel bellen.

Volgens mij heb ik de onderstaande vraag ook beantwoord in de tekst. Wat zorgverleners betreft wil ik wel opmerken dat wij voor hen heldere richtlijnen hebben en dat we ons terdege realiseren dat het aantal PBM zeer beperkt is. Ook hierover wordt momenteel hard nagedacht overigens.

Met vriendelijke groet,

5.1.2e 5.1.2e
5.1.2e

Landelijke Coördinatie Infectieziekten (LCI)

RIVM - Centrum Infectieziektebestrijding (Cib)

Postbus 1 (postba 5.1.2e)

3720 BA Bilthoven

Tel: 030 – 2747000

Mob: 06 5.1.2e

Fax: 030 - 2744455

From: 5.1.2e <5.1.2e@iknl.nl>

Sent: donderdag 2 april 2020 17:28

To: 5.1.2e <5.1.2e@rivm.nl>

Cc: 5.1.2e <5.1.2e@PZNL.NL>

Subject: RE: verzoek tot validering leidraad nabijheid stervensfase cooperatie Palliatieve Zorg Nederland

Dag 5.1.2e

Een paar uur geleden stuurde ik je met enige haast de documenten over contact van naasten met stervende patiënten en met overledenen. Naar ons idee, sluiten we nu zo goed mogelijk aan bij de richtlijnen zoals die door RIVM gesteld

zijn. Dus heel fijn als jullie daar mee in zouden kunnen stemmen.

Waar we ons echter zorgen over maken, is natuurlijk de schaarste in de persoonlijke beschermingsmiddelen en vooral de beschikbaarheid daarvan in de thuissituatie.

Vandaar het belang om ook te kijken naar alternatieve mogelijkheden. Zo zou in voorkomende gevallen bijvoorbeeld een mondneusmasker of zuurstofmasker (ipv neusbril) bij de patiënt, besmetting van anderen kunnen voorkomen en kunnen de naasten in dat geval volstaan met alleen handschoenen om toch aan het bed te kunnen zitten en de hand van hun dierbare vast te houden. Belangrijkste vraag is of dat vanuit oogpunt van infectie-preventie juist geredeneerd is? Het zou veel zorgverleners, patiënten en naasten enorm helpen als jullie ook in die richting mee zouden willen denken.

Ik ben natuurlijk doordrongen van de hectiek die heerst en stel het zeer op prijs dat hier binnen RIVM ruimte voor wordt gemaakt. Mocht je een paar minuten tijd hebben, dan licht ik bij onduidelijkheid graag eea telefonisch toe.

Dank vast voor de hulp in deze!

Hartelijke groeten,

5.1.2e

5.1.2e

Van: 5.1.2e

Verzonden: donderdag 2 april 2020 15:00

Aan: 5.1.2e @rivm.nl' <5.1.2e @rivm.nl>

CC: 5.1.2e <5.1.2e @umcutrecht.nl>

Onderwerp: RE: verzoek tot validering leidraad nabijheid stervensfase cooperatie Palliatieve Zorg Nederland

Beste 5.1.2e

Dank voor je hulp in het verhelderen van mogelijkheden. Voor toelichting of verheldering ben ik graag bereikbaar.

Hartelijke groet,

5.1.2e

5.1.2e

Van: 5.1.2e <5.1.2e @umcutrecht.nl>

Verzonden: donderdag 2 april 2020 14:27

Aan: 5.1.2e @rivm.nl' <5.1.2e @rivm.nl>

CC: 5.1.2e <5.1.2e @iknl.nl>

Onderwerp: verzoek tot validering leidraad nabijheid stervensfase cooperatie Palliatieve Zorg Nederland

Beste 5.1.2e

Dank voor onze uitwisseling vanmorgen m.b.t. de nood die er is binnen de coöperatie Palliatieve Zorg Nederland om te komen tot een door RIVM gevalideerde leidraad zorg & bezoek rondom de stervensfase thuis, in ziekenhuis, verpleeghuis en hospice.

Zie www.palliaweb.nl voor het type kennis en informatie dat we delen met zorgverleners die werken binnen de snijvlakken COVID-19 en palliatieve zorg.

5.1.2e

(in cc) is de inhoudelijk hoofdredacteur en zal <15.00 uur het document dat we bespraken toesturen.

Hartelijke dank voor je bereidheid om hier prioriteit aan te geven, dat gaat vele patienten en naasten in het

land helpen en veel zorgverleners ondersteunen!

Groet 5.1.2e

With kind regards,

5.1.2e

<image001.png>

<image002.jpg>

5.1.2e

5.1.2e

5.1.2e

@umcutrecht.nl | Phone +31

5.1.2e

www.umcutrecht.nl | www.hospicedemeter.nl

This message may contain confidential information and is intended exclusively for the addressee. If you receive this message unintentionally, please do not use the contents but notify the sender immediately by return e-mail. University Medical Center Utrecht is a legal person by public law and is registered at the Chamber of Commerce for Midden-Nederland under no. 30244197.

 Please think of the environment before printing this email.

De informatie opgenomen in dit bericht kan vertrouwelijk zijn en is uitsluitend bestemd voor de geadresseerde. Indien u dit bericht onterecht ontvangt, wordt u verzocht de inhoud niet te gebruiken en de afzender direct te informeren door het bericht te retourneren. Het Universitair Medisch Centrum Utrecht is een publiekrechtelijke rechtspersoon in de zin van de W.H.W. (Wet Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek) en staat geregistreerd bij de Kamer van Koophandel voor Midden-Nederland onder nr. 30244197.

Denk s.v.p. aan het milieu voor u deze e-mail afdrukt.

This message may contain confidential information and is intended exclusively for the addressee. If you receive this message unintentionally, please do not use the contents but notify the sender immediately by return e-mail. University Medical Center Utrecht is a legal person by public law and is registered at the Chamber of Commerce for Midden-Nederland under no. 30244197.

Please consider the environment before printing this e-mail.

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is verzonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. Het RIVM aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

www.rivm.nl De zorg voor morgen begint vandaag

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. RIVM accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

www.rivm.nl/en Committed to health and sustainability

<Concept RIVM Informatie voor zorgverleners en uitvaartmedewerkers in tijden van Covid-19, opm ET-RIVM 03.04.20.docx>